ESSAY DAG VAN HET KASTEEL 2021 | MATTIJS SMIT

DE DROGE GOLF

Buitenplaats Spijkerbosch bij Olst is bij voldoende regen een groene oase. Collectie Spijkerbosch, foto Carel Schutte

Een kasteel zonder gracht was altijd al een lachertje. En elke buitenplaats bestaat bij de gratie van wat er groeit en bloeit. Historisch rood én historisch groen ontlenen hun status en bestaansrecht aan de aanwezigheid van water. Maar wat als dat water langzaam maar zeker verdwijnt?

Mooie fonteinen in glinsterende vijvers, bloeiende tuinen tussen groene lanen en een vanzelfsprekend volle gracht, als het even kan compleet met grote karpers en trotse zwanen. Water hoort bij kastelen en buitenplaatsen als zand bij het strand. Maar waar de aanwezigheid van water rond een kasteel eeuwenlang even vanzelfsprekend was als noodzakelijk, is het nu onlosmakelijk verbonden met moeilijke vragen over de houdbaarheid van buitenplaatsen.
In de anders zo vrolijke en positieve nieuwsbrief van landgoed Eyckenstein[1] klinkt in de droge zomer van 2018 de paniek al stevig door: 'De eerste gevolgen waren te zien in de kruidenlaag in de bermen, die verdorde en op den duur zelfs helemaal verdween. Vervolgens waren de struiken en lagere boomsoorten aan de beurt, met name rododendrons, lijsterbessen, vlieren en berken. Tegen het einde van de droogteperiode waren er ook al veel oude beuken die vol in het bruine blad zaten, vooral op open plekken tussen de weilanden, waar de bomen volop in de zon staan.'
Eyckenstein is daarmee allesbehalve een uitzondering. In 2018 meldt 80 procent van de landgoed- en kasteeleigenaren schade aan bos, park of tuin.[2] 'Naast tijdelijke schade (gazons en sterfte van eenjarigen en kuipplanten) is sprake van blijvende schade. Met stip noemt men het afsterven van jonge boomaanplant en algehele verdorring/verdroging van tuin, park en bos.' Buxushagen, bloemperken en complete boomlanen verdorren en sterven af.

En 2018 is pas de eerste van drie lange, hete en vooral droge zomers op rij. Terwijl hydrologen en andere experts al decennia waarschuwen voor de gevolgen van verdroging door klimaatverandering én beleid, voelen we in de zomers van 2018, 2019 en 2020 de effecten ineens overal om ons heen volop aan den lijve. Oogsten mislukken, riviercruises worden gecanceld vanwege de lage waterstanden, de angst voor bosbranden groeit en ook vrijwel alle buitenplaatsen van Nederland voelen drie jaar op rij de directe gevolgen van de droogte.

Op buitenplaats Spijkerbosch in Olst wijst Eef van Limburg Stirum trots naar de jonge eiken aan weerszijden van de lange laan recht voor zijn huis. "Ik zal deze laan zelf wel nooit in volle glorie meemaken, maar zo gaat dat altijd, hè. Een eigenaar is een passant en hij plant voor latere generaties." Hij merkt al wel dat hij zijn jonge eiken veel meer water moet geven in de eerste jaren, dan enkele decennia geleden in een vergelijkbaar geval nodig was.

De rododendron verdwijnt

Toch durft hij het vervangen van de laan met eiken nog wel aan. Maar de perken met rododendrons die in de afgelopen hete, droge zomers het loodje hebben gelegd gaat hij niet meer opnieuw vol planten. En Van Limburg Stirum is daar niet de enige in. De voor veel buitenplaatsen karakteristieke rododendron

wortelt niet zo diep en kan dus steeds moeilijker met zijn wortels bij het grondwater. En dus verdwijnt de rododendron langzaam maar zeker van de Nederlandse buitenplaatsen.

Het is misschien maar een detail. Een klein gevolg van een kleine strijd, op een relatief klein strijdtoneel. Maar hij staat symbool voor een vele malen grotere strijd die we in Nederland met z'n allen steeds actiever beginnen te voeren. In een land dat al sinds mensenheugenis vecht tegen het water, met man en macht knokt om het water toch vooral buiten te houden, ontwikkelt zich de laatste decennia langzaam maar zeker een compleet nieuwe strijd. Omgekeerd evenredig aan die eeuwenoude strijd, die ons land al die tijd zo heeft getypeerd. Maar daarom niet minder op het scherpst van de snede.

Groot en groeiend probleem

Een golf van verdroging overspoelt de Hollandse velden, bossen, akkers en tuinen. Aanvankelijk stiekem, zonder dat ook maar iemand het door heeft. Maar het besef dat droogte een groot en groeiend probleem is voor alles wat in Nederland nu nog groeit en bloeit, begint nu toch echt wel door te dringen tot de haarvaten van de samenleving.

Alleen de volgende stap, het daadwerkelijk ondernemen van actie wordt nog te weinig, te langzaam en op te weinig plaatsen gezet. Want als we niet radicaal anders over water gaan nadenken, dan is besef bij lange na niet genoeg om het tij te keren. En met 'we' bedoel ik de hele maatschappij, maar de overheid moet hierin nog meer het voortouw nemen.

De afgelopen maanden sprak ik met tientallen mensen die hier bij waterschappen, provincies en gemeenten aan werken. Stuk voor stuk waren ze positief en optimistisch over de toekomst.
Blauwe agenda's, oplossingen voor groenblauwe opgaven, een geopark hier, verschillende proeftuinen daar, oude en nieuwe samenwerkingsverbanden: met name lokaal en regionaal zijn er de afgelopen jaren kilometers dikke stapels papier volgeschreven met afspraken over het vasthouden van water in plaats van het afvoeren daarvan.

Hoopgevende dingen

Een mooi voorbeeld van hoe dit plaatselijk tot mooie, hoopgevende dingen kan leiden, is het project de Baakse Beek. Het waterschap Rijn en IJssel, de provincie Gelderland, de gemeente Bronckhorst, LTO en landgoedeigenaren in het gebied werken hier samen om in de natte delen van het jaar regenwater langer en beter vast te houden.
'Door veranderingen in het klimaat in de afgelopen 20 jaar is de gemiddelde temperatuur gestegen, zijn er meer tropische zomerdagen, valt er in de winter meer neerslag en is het in de zomer vaker langdurig droog', zo is te lezen in het Ontwikkelperspectief Baakse Beek en Veengoot. 'Er vallen vaker hevige buien. In het gebied van de Baakse Beek en Veengoot is hierop geanticipeerd door innovatieve aanpassingen in het waterbeheer en landgebruik. Op sommige plekken wordt geaccepteerd dat er soms wateroverlast optreedt of dat natuur en landbouw last hebben van een gebrek aan water.'[3]
In de afgelopen vijftig jaar is het grondwaterpeil hier met veertig, vijftig centimeter gedaald. Verandert er niks, dan daalt het nog verder. Maar nu worden er stukken beek die recht waren getrokken weer bochtig gemaakt en gaat de drainagebasis overal omhoog. Verschillende laagtes, zoals de rabatbossen in het gebied worden benut om neerslagpieken te bergen, zodat het water de tijd heeft om in de grond te zakken.
Gehoopt wordt op een resultaat waarbij het grondwaterpeil dertig, veertig of misschien wel vijftig centimeter stijgt. Als boeren daardoor stukken grond beperkter kunnen benutten, dan worden ze daarvoor gecompenseerd. Is een terrein helemaal niet meer te bebouwen, dan wordt gekeken naar beheervergoedingen of uitruil met een stuk grond elders.

Verdienmodel overeind

Eigenlijk was het achteraf gezien niet eens zo heel ingewikkeld om de boeren aan boord te krijgen voor ingrijpende, innovatieve maatregelen om verdroging aan te pakken. Voor de agrariërs waren eigenlijk maar twee dingen van groot belang om mee te kunnen gaan in de ambitie om verdroging te lijf te gaan. En zich daar ook bij te kunnen aansluiten: Er moet niet teveel landbouwgrond verloren gaan en het verdienmodel van agrariërs moet overeind blijven. En als het even kan zelfs groeien.

Dit soort goede initiatieven vindt op meer plekken plaats, verspreid over het land. De kunst is om hier enerzijds genoeg van te leren, zodat het grootser uitgerold kan gaan worden en anderzijds niet ten onrechte het gevoel te krijgen dat er nu al genoeg gebeurt.

De vraag is namelijk hoeveel zoden dit soort plaatselijke initiatieven aan de dijk zet op het

In een land dat al sinds mensenheugenis vecht tegen het water, met man en macht knokt om het water toch vooral buiten te houden, ontwikkelt zich de laatste decennia langzaam maar zeker een compleet nieuwe strijd.

Opgedroogde sprengkop op kasteel Rosendael bij Rozendaal bij Velp. Foto Ruurd van Donkelaar

2 *Verdroogde Beuken langs Eikensteeg op buitenplaats Eyckestein in Maartensdijk.* Foto Lex van Boetzelaer

Luchtfoto van de droogte op de Wildenborch bij Vorden. Foto Louisa Remesal

moment dat landelijke regie uitblijft. Of op z'n best beperkt is. Grofweg zijn er drie grote problemen die samen één groot droogteprobleem vormen: Het water valt steeds minder verspreid over het jaar, we voeren het water te snel af én we onttrekken teveel grondwater aan de bodem.

Het middelste probleem is meteen een ingewikkeld probleem. Want water afvoeren: dat is zo'n beetje waar we als land groot mee zijn geworden. Al eeuwen proberen we het water buiten te houden en dan is het een flinke cultuuromslag om ineens moeite te moeten doen om water vast te houden. Niet gek dus dat waterschappen, provincies en gemeenten trots zijn op elk lokaal en regionaal project dat ze met dit doel uit de grond weten te stampen. Maar ondanks al dat besef én al die inzet, daalt het grondwaterpeil over het hele land gezien gewoon verder.

En dan is er dus nog het punt dat we teveel grondwater oppompen. Verreweg het grootste deel van het grondwater dat in Nederland wordt opgepompt, wordt gewonnen door drinkwaterbedrijven. Maar van al dat drinkwater dat uiteindelijk – ook nog eens na intensieve bewerking – uit de kraan komt, wordt nog geen 1% uiteindelijk daadwerkelijk opgedronken.[4]

En dan hebben we het nog niet eens over de beregeningsputten die met name agrariërs tot wel tientallen meters diep de grond in slaan om grondwater op te pompen.

Belangen

In politieke discussies over dit onderwerp worden de belangen van boeren goed verdedigd en het belang van degelijk klimaat- en natuurbeleid wordt ook goed benadrukt. Maar specifiek over historisch groen gaat het in Den Haag maar weinig. In het afgelopen, door corona getekende, jaar werden buitenplaatsen in heel Nederland bijkans platgelopen door burgers die graag op buitenplaatsen willen ontspannen en recreëren, maar niet of nauwelijks zijn doordrongen van de reële bedreigingen die op de drempels staan van diezelfde buitenplaatsen.

Maurits von Martels kent en snapt alle belangen én de discussie die erover gevoerd wordt van alle kanten. Als eigenaar en bewoner van Landgoed Hessum in Overijssel heeft hij een relatief kleine buitenplaats. Maar hij werkt er vooral als agrariër. En tot de verkiezingen zat hij ook nog eens namens het CDA in de Tweede Kamer.

Op een winterse dinsdagochtend loopt Von Martels, geflankeerd door twee grote, impo-

Eef van Limburg Stirum bij de nieuw aangeplante eiken op buitenplaats Spijkerbosch bij Olst. Collectie Spijkerbosch

Maurits von Martels veehouder op landgoed Hessum bij Dalfsen. Foto Maurits von Martels

Op de Wildenborch bij Vorden wordt het water niet meer direct afgevoerd maar vastgehouden in de waterpartijen om de vijvers op peil te houden en grondwater aan te vullen. Foto Louisa Remesal

sante waakhonden, heen en weer tussen de lanen en gebouwen op zijn terrein, wanneer een afgevaardigde van de plaatselijke CDA-afdeling hem een bos bloemen komt brengen. "Als blijk van dank en waardering voor de afgelopen jaren."
In die jaren dat hij – naast het runnen van een boerderij – dus ook kamerlid was, hanteerde hij het motto 'méér boerenverstand in de Tweede Kamer'. Maar landbouw heeft hij tot zijn grote frustratie nooit in zijn portefeuille gehad. Toch snapt hij als landgoedeigenaar en agrariër meer van landschapsinrichting dan menig politicus die dit wél in zijn of haar portefeuille heeft zitten.
"Eigenlijk zouden we als land heel veel kunnen leren van hoe landgoederen zijn ingericht", begint Von Martels. "Op veel landgoederen, hier op Hessum, maar ook op grotere landgoederen, hebben natuur, landbouw, woonfuncties en soms zelfs industrie allemaal hun plek. Al die functies die belangrijk zijn voor de toekomst van een land, grijpen op een goed ingericht landgoed in elkaar. Maar Nederland probeert al die functies juist vakkundig te scheiden: hier een stukje natuur, daar een stukje landbouw."

Postzegeltje

Het resultaat van die versnippering is dat we een lappendeken over de kaart van Nederland hebben getrokken: hier een akkertje voor landbouw, daar een postzegeltje natuur en even verderop een woonwijk. Maar dat werkt niet, constateert Von Martels. "Uiteindelijk hebben we elkaar allemaal nodig en moeten we veel beter gaan samenwerken, dingen op elkaar afstemmen en in elkaar laten overvloeien. Ook op nationale schaal. Zeker als je droogte écht wilt aanpakken, is dit hard nodig. Ook boeren snappen dat we in de natte jaargetijden meer water moeten gaan vasthouden. Maar zij kunnen dit net zomin alleen doen als overheden of natuurbeschermers."

In het afgelopen, door corona getekende, jaar werden buitenplaatsen in heel Nederland bijkans platgelopen door burgers die graag op buitenplaatsen willen ontspannen en recreëren, maar niet of nauwelijks zijn doordrongen van de reële bedreigingen die op de drempels staan van diezelfde buitenplaatsen.

Die vaststelling dat we steeds kleinere stukjes natuur steeds feller proberen te beschermen, maar ondertussen goed milieu- en klimaatbeleid in Nederland als geheel steeds meer laten varen, doet een groeiende groep experts, bestuurders én landgoedeigenaren. Die laatste groep kondigt in 2019 aan gezamenlijk een steentje te gaan bijdragen aan de uitdaging om klimaatverandering tegen te gaan én te werken aan een klimaatbestendig landschap.

"Landgoederen en particuliere bossen in Nederland hebben een gezamenlijke oppervlakte van ruim 200.000 hectare. Hierin liggen tienduizenden kilometers bosranden, duizenden kilometers beken, heggen en hagen verweven met de gebruiksfuncties veeteelt en akkerbouw", staat in het manifest Klimaatrobuuste landgoederen en particuliere bossen dat ruim 100 landgoedeigenaren in 2019 ondertekenden.[5] Verspreid over zeven thema's worden grote uitdagingen en doelen genoemd, zoals het ontwikkelen van kringlooplandbouw en kwaliteitsrecreatie. Ook het bergen van water en de keuze voor klimaatrobuuste boomsoorten komen aan bod. Zowel het tegengaan van verdroging als het aanpassen aan verdroging dus. En daarmee stapt deze welwillende groep ongewild in een onmogelijke spagaat.

Want wat willen we eigenlijk behouden? En waarom? En wat is ons – als maatschappij - dat waard? En wat doen we als dat op de lange termijn simpelweg onmogelijk wordt, door onder meer klimaatverandering? Het zijn moeilijke en pijnlijke vragen. Maar als we onszelf niet dwingen om deze vragen te stellen, dan gaan we onderliggende problemen nooit kunnen aanpakken.
In 2018, midden in een bijzonder droge zomer, komen al die belangen en vragen samen op landgoed De Wiersse in de Achterhoek. Als één van de 1400 groene rijksmonumenten van Nederland heeft De Wiersse de wettelijke plicht om het historisch groen op het terrein goed te onderhouden. Tegelijk houdt het sproeiverbod dat waterschap Rijn en IJssel vanwege de droogte heeft ingesteld het landgoed juist tegen om te bewateren.

4 *Drooggevallen bosvijver op landgoed Fraeylemaborg in Slochteren.* Foto Ruurd van Donkelaar

Drempel van de rechtszaal

Uiteindelijk komt er op de drempel van de rechtszaal een oplossing: Er wordt een uitzondering gemaakt voor De Wiersse. Maar het feit dat een historisch stukje natuur hier verloren dreigde te gaan vanwege wetgeving die is ingesteld om de natuur te beschermen, benadrukt de complexiteit van het probleem.

Het is tegen die achtergrond dat de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed in juni 2020 tot een pijnlijke conclusie komt.[6] "Zowel op landelijk als op provinciaal niveau wordt het belang van groene monumenten niet altijd direct onderkend door beleidsmakers die zich met het klimaat en de verdeling van het schaarse water bezighouden."
De inspectie concludeert tevens dat er weinig zicht is op de gevolgen van aanhoudende droogte. "Er is nog weinig zicht op de omvang van de schade van de langdurige droogte op het groene erfgoed. Behalve een enquête onder landgoedeigenaren ontbreekt het aan een landelijk overzicht. De schade wordt nog niet systematisch gemonitord."
In dat gat springt momenteel Fenicks BV. Het bedrijf is gespecialiseerd in digitale monitoring. In opdracht van de stichting Kastelen, historische Buitenplaatsen & Landgoederen (sKBL), de provincies Gelderland, Zuid-Holland en Utrecht, de gemeente Zeist, het Utrechts Landschap, Utrechts Particulier Grondbezit, het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug en het Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden tracht Fenicks minutieus in kaart te brengen wat nu precies de effecten zijn van droogte en verdroging op kastelen en buitenplaatsen.

Digitale kaart

Alle groene rijksmonumenten in Nederland worden hierbij ingetekend op een digitale kaart. Vervolgens worden er foto's – zowel 'gewone' foto's als foto's die met een multispectrale camera zijn gemaakt – van elk perk, elke siertuin, elke moestuin, etc. gemaakt en die worden dan beoordeeld door deskundigen. Hoeveel bladgroen zit er aan een boom? En in de beplanting van een siertuin? Heeft de beplanting het hier nog naar haar zin?
De informatie die hieruit naar voren komt wordt gekoppeld aan satellietbeelden. De hoeveelheid vocht die op en rond een landgoed in de bodem zit, is zo te linken aan de kwaliteit van het groen. Jan-Hylke de Jong van Fenicks is nog voorzichtig met uitspraken over de uitkomsten, omdat het onderzoek zich nog in de opstartfase bevindt. "Maar we kunnen al wel één ding vaststellen: Het groene erfgoed in ons land staat er relatief slecht voor."
Over anderhalf jaar worden de volledige uitkomsten van de groenblauwe monitor verwacht. Maar de vraag is wat we tegen die tijd kunnen met een exact beeld van hoe slecht het gesteld is met het historisch groen. Met kennis over de effecten op Nederlandse buitenplaatsen gaan we klimaatverandering niet tegenhouden. En het is maar zeer de vraag of de landelijke overheid droogte serieuzer en actiever gaat bestrijden op het moment dat we precies weten hoezeer dit kastelen en buitenplaatsen raakt.

Door droogte afgestorven rododendrons in park op buitenplaats Eyckestein in Maartensdijk.
Foto Lex van Boetzelaer

Dagje regen

Uiteindelijk zijn het niet alleen boeren, de overheid en landgoedeigenaren die werk moeten maken van droogtebestrijding, maar de maatschappij als geheel. Nu voelen de meeste inwoners van Nederland wel aan dat droogte een probleem is op het moment dat het een paar weken erg warm is en de bassins van waterwinbedrijven leeg raken. Maar zodra het weer een dagje regent verdwijnt dat besef weer naar de achtergrond.
Historisch geograaf en hoogleraar aan de Universiteit Utrecht Hans Renes betoogt dat voorlichting hierbij cruciaal is. "Als die

De Gelderse Toren bij Spankeren ligt in de uiterwaarden van de Gelderse IJssel. Bij hoog water in de rivier staat de hele omgeving blank. Foto, Albert Speelman

Ook boeren ondervinden steeds vaker last van de aanhoudende droogte. Er moet steeds vaker grondwater opgepompt worden om het land te besproeien. Foto Ruth van Schriek, Agrio Uitgeverij

voorlichting verbeterd wordt, dan snappen mensen ook beter waarom er sluisjes worden gebouwd en waarom een rechte beek ineens bochtig wordt gemaakt", vertelt Renes. "En dan begrijpen ze misschien ook de effecten beter van hun eigen daden: lang onder de douche staan, overvloedig de auto wassen, de hele achtertuin betegelen: Wanneer men meer weet en begrijpt, zal men ook meer rekening gaan houden met al die zaken."

Het voornaamste probleem met al die dingen – of het nu gaat om publieksvoorlichting en gedrag van mensenmassa's, aanpassingen van overheidsbeleid of veranderingen van agrarische bedrijfsprocessen - is dat het tijd kost. En tijd wordt zo langzamerhand even schaars als water. Want als het grondwaterpeil verder daalt, het bodemleven afneemt, bomen en gewassen kwetsbaarder worden voor allerlei plagen, dan volgt er steeds meer onherstelbare schade.

De beste hoop voor de toekomst lijkt om nu in meer opzichten terug te grijpen naar het verleden. Voor de boeren betekent dat een streep trekken door het streven naar een optimale opbrengst van elke akker, elk melkveebedrijf en elke kippenschuur.

Voor beleidsmakers betekent dit dat er een einde zal moeten komen aan het post-zegeltjesdenken; we moeten terugkeren naar een landschap waarbij natuur, landbouw, industrie en woon- en recreatiefuncties allemaal in elkaar grijpen en allemaal hun plek hebben.

En voor eigenaren van buitenplaatsen betekent dit dat ze scherpere keuzes zullen moeten maken. Historisch groen beweegt zich, net als historisch rood, over een lastige scheidslijn tussen behouden wat al zo lang behouden is en blijven innoveren.

Maar als eigenaren van buitenplaatsen het niet aandurven om af en toe andere keuzes te maken in wat en hoe ze aanplanten, dan zal droogte hen ook in de toekomst vaker en harder raken. Want zelfs als we het landschap heel goed aanpassen, verandert het klimaat gewoon verder.

Noten

1. Droogte veroorzaakt ook problemen op kastelen en buitenplaatsen, sKBL, augustus 2018.
2. Gevolgen van de langdurige droogte, nieuwsbrief 2018, 9 – Eyckenstein.
3. Samen voor een stroomgebied op orde – ontwikkelperspectief Baakse Beek en Veengoot, September 2014.
4. Watergebruik Thuis 2013, NIPO in opdacht van Vewin.
5. Manifest Klimaatrobuuste landgoederen en particuliere bossen.
6. Aanhoudend droog, Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed – Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2020.

• LTO Nederland is de ondernemersorganisatie voor Nederlandse boeren en tuinders. LTO Nederland behartigt de belangen van 35.000 leden.

6

Lage waterstand in gracht Huis te Breckelenkamp zorgt ervoor dat de fundering bloot komt te liggen. Foto Stichting Huis te Breckelenkamp

Dit essay wordt u aangeboden door de Nederlandse Kastelenstichting (NKS). Het is geschreven in het kader van Dag van het Kasteel 2021, dat als thema heeft Wat? Water! De rol van water op kastelen en buitenplaatsen.

Verhalen over de cultuurhistorie van onze kastelen, buitenplaatsen en hun omringende tuinen, parken, bossen en landerijen worden meestal sterk vereenzelvigd met de geschiedenis en leefwijze van de adel en de elite. Deze benadering doet dit mooie erfgoed, haar betekenis in de Nederlandse geschiedenis, en haar bezoekers te kort. De NKS brengt hierin verandering door elk jaar voor het landelijke publiekevenement Dag van het Kasteel een nieuw, actueel en prikkelend thema te kiezen. We halen zo meerstemmige verhalen boven en plaatsen kastelen en buitenplaatsen in bredere context. Hiermee laten we de hedendaagse relevantie van dit erfgoed zien.

Het thema is de blik waarmee we op zoek gaan naar (ver)nieuwe(nde) verhalen. Een zoektocht waar we dit jaar ook de journalistiek bij hebben betrokken. We hebben onderzoeksjournalist Mattijs Smit uitgenodigd te reflecteren op droogte en klimaatverandering op buitenplaatsen en kastelen. Hij is hiervoor in gesprek gegaan met tientallen mensen. Mattijs Smit komt in zijn essay tot de conclusie dat er hoop is als we met ons allen in staat zijn terug te keren naar een landschap waarbij natuur, landbouw, industrie en woon- en recreatiefuncties allemaal in elkaar grijpen en allemaal hun plek hebben.

Het essay is een prachtige zoektocht naar de kern van het probleem en naar mogelijke oplossingen. Ik hoop dat u het met net zoveel interesse en plezier leest als ik.

Heidi van Limburg Stirum, directeur
Nederlandse Kastelenstichting
Maart 2021

MEER WETEN?

Lees dan verder, bekijk de interviews en kom naar het symposium.

Wetenschappelijk onderzoeker bij de Nederlandse Kastelenstichting, Fred Vogelzang, schreef twee artikelen over de invloed van klimaat op de geschiedenis van deze kastelen en buitenplaatsen.

Op 8 januari 1600 begon het te vriezen. Het extreem koude weer hield weken aan. De temperatuur daalde zo sterk dat het bier in de pul van rechtsgeleerde Hugo de Groot tot een harde klomp bevroor. Vanaf 20 januari begon het ook te sneeuwen en twee weken later vroren alle grote rivieren dicht. Ze bleven tot begin maart met een dikke laag ijs bedekt en de vorst hield het vol tot april. Zo'n enorm koude winter was aan het einde van de zestiende en in de zeventiende eeuw geen uitzondering. Niet voor niets is dit de periode waarin in de schilderkunst een nieuw genre werd geïntroduceerd: het wintertafereel. Zo legde Pieter Bruegel in 1565 de zeer strenge winter van dat jaar vast in 'Winterlandschap met schaatsers en vogelknip', een Brabants tafereel waarop een dorp onder een dikke laag sneeuw is afgebeeld, terwijl de dorpelingen op het ijs schaatsen, spelletjes doen of een ommetje maken. Zulke genrestukjes berusten niet op fantasie: het was in die periode inderdaad veel kouder dan de eeuwen daarvoor en zeker dan wat we nu gewend zijn. Die periode is dan ook wel bekend als de Kleine IJstijd.
Die koude periode volgde op het middeleeuws klimaatoptimum, juist een tijd waarin de temperaturen gemiddeld flink hoger lagen. Bijna zo hoog als in onze tijd. In die tijd kon in Engeland en het zuiden van ons landwijn worden verbouwd. De opbrengst van de landbouw nam flink toe, nieuwe gewassen en technieken wierpen letterlijk hun vruchten af. De bevolking groeide, de steden werden belangrijker. De zeeën waren langer ijsvrij en dat bood aan Vikingen de mogelijkheid, om langer en verder op strooptocht te gaan. Kortom, ook deze klimaatverandering had enorme invloed op de menselijke samenleving.
Ook wij merken aan den lijve de invloed van klimaatverandering. Ons weer verandert, de waterhuishouding, het landschap, de flora en de fauna. In de zomers staan op de buitenplaatsen de vijvers droog en de slotgrachten hebben zulke lage waterstanden dat de funderingen van de kastelen in gevaar komen. Onze tijd kent een ongekende snelle omslag van het klimaat. Klimaatveranderingen zijn echter van alle tijden. Nog niet eerder werd de vraag gesteld, in hoeverre en op welke wijze het klimaat van invloed is geweest op de geschiedenis van onze kastelen en buitenplaatsen. Fred Vogelzang doet dit in zijn essays aan de hand van een aantal uitdagende vragen en constateringen wel. De zeventiende-eeuwse buitenplaatsen zijn bijvoorbeeld allemaal ontstaan tijdens de Kleine IJstijd, de meeste kastelen juist in de warmere periode van het middeleeuws klimaatoptimum. Zijn daar oorzakelijke verbanden te leggen? Wat deden die klimaatveranderingen eigenlijk met het weer, de temperatuur en het landschap? En in hoeverre heeft dat dan weer invloed op de samenleving, de economie, de politieke situatie? Zijn die invloeden te verbinden met de opkomst van kastelen en buitenplaatsen?
Kortom, wat voegt het aan onze kennis over en ons inzicht in het verleden toe om de geschiedenis van het klimaat te betrekken bij onze blik op 'vroeger'?
Deze vragen staan centraal in de twee essays. De eerste beschrijft de veranderingen van het klimaat in de middeleeuwen, de opkomst van kastelen, de rol van landschap en water daarin. In het tweede worden mogelijke verbanden onderzocht tussen de Kleine IJstijd en de buitenplaatsenmode, die we in de vroegmoderne tijd zien.

De buitenplaats Rhijnhof bij Leiden, rond 1850.
Tekening P.J. Lutgers

Nieuwsgierig geworden? De artikelen van Fred Vogelzang kun je vinden op dagvanhetkasteel.nl/klimaatverandering

Hans Renes over de klimaatkansen voor landgoederen

Prof. dr. Hans Renes, historisch geograaf en emeritus hoogleraar Erfgoed en Ruimte aan de Vrije Universiteit Amsterdam, signaleert in zijn artikel in magazine Het Buiten, dat landgoedeigenaren al eeuwen vooroplopen als het gaat om zorg voor het landschap. Ook nu kunnen ze een voortrekkersrol nemen. Dat geldt voor de aanplant van de bomen, maar ook voor het ontwikkelen van nieuwe vormen van landbouw, die niet alleen winstgevend en duurzaam zijn maar daarnaast ook nog eens mooi en veelzijdig landschap opleveren.

Lees het volledige artikel op dagvanhetkasteel.nl/klimaatkansen-voor-landgoederen

Mattijs Smit interviewde bewoners

Onderzoeksjournalist Mattijs Smit ondervroeg twee bewoners welke gevolgen zij ondervinden door de klimaatverandering. Maurits von Martels is melkveehouder op landgoed Hessum. Hij vertelt hoe het is te boeren in tijden van droogte. Eef van Limburg Stirum vertelt hoe het parkbos op buitenplaats Spijkerbosch ervoor staat na drie zomers met lange droogteperiodes.

Bekijk de interviews op dagvanhetkasteel.nl/interviews2021

NKS en ICOMOS Nederland organiseren het symposium Wat? Water!

Als het gaat om klimaatverandering en water is erfgoed nog nauwelijks in beeld. Een belangrijke reden is dat de erfgoed- en de waterwereld elkaar onvoldoende kennen. Zowel institutioneel alspolitiek, maar vooral ook als het gaat om onderzoek en de wetenschap is er weinig raakvlak. ICOMOS en de Nederlandse Kastelenstichting willen hierin verandering brengen en laten zien welke belangrijke rol erfgoed kan spelen bij duurzame oplossingen. Op verschillende buitenplaatsen en landgoederen zijn al innoverende aanpassingen gedaan.

Praat mee en laat u inspireren
Onderzoeker dr. Elyze Storms-Smeets, buitengewoon UHD aan de WUR voor cultureel erfgoed en ruimtelijke participatieve ontwikkelingen en prof. ir. Eric Luiten van de TU Delft, deskundig op het terrein van watermanagement en landschap zullen elk vanuit hun expertise het onderwerp belichten. Verder zullen er drie voorbeelden gepresenteerd worden.

dr. Fred Vogelzang, wetenschappelijk medewerker van de NKS en
dr. ir. Charlotte van Emstede, voorzitter van ICOMOS Nederland, leiden de gesprekken.
Het symposium wordt afgesloten met een tafelgesprek met de sprekers en meerdere experts. Via een live-chat kunt u vragen stellen aan de sprekers.
Na het symposium is er gelegenheid om in kleine groepjes in zgn. 'break-out rooms' met de sprekers en onderzoekers na te praten.

datum: donderdag 27 mei
locatie: livestream
informatie en aanmelden: kastelen.nl/watwater2021

OVER DE AUTEUR
Mattijs Smit is sinds 2002 onderzoeksjournalist in de breedste zin van het woord. Van politiek tot sport en van klimaatverandering tot georganiseerde misdaad; dagelijks bijt hij zich vast in de meest uiteenlopende onderwerpen. Hierover publiceert hij in kranten en tijdschriften, maar ook op televisie en radio en natuurlijk online. Samen met twee collega's richtte Mattijs in januari 2019 het collectief Spot on Stories op, een samenwerkingsverband van onderzoeksjournalisten die brede, maatschappelijke ontwikkelingen volgen, onderzoeken en daar op vernieuwende wijze verslag van doen. Het afgelopen jaar deed hij voor verschillende media onderzoek naar de oorzaken en gevolgen van droogte.
Mattijs is bereikbaar op smitmattijs@gmail.com

OVER DE NKS
De Nederlandse Kastelenstichting (NKS) is het kenniscentrum op het gebied van kastelen en buitenplaatsen. Zij zet zich in voor het bevorderen van waardering, bekendheid en instandhouding van kastelen, buitenplaatsen en hun historische groen. Door kennis te vergaren, te delen en door pleitbezorging. Wil je meer weten over de NKS? Bezoek onze website: kastelen.nl

OVER DAG VAN HET KASTEEL
Dag van het Kasteel wordt elk jaar op tweede pinksterdag gehouden. Op dit landelijke publieksevenement worden kastelen en buitenplaatsen in de spotlight gezet. Samen met meer dan honderd kastelen en buitenplaatsen brengen we de diversiteit van dit erfgoed en de veelzijdigheid van de daaraan verbonden verhalen tot leven. Dit jaar kunt u de verhalen beleven in de vorm van wandelingen over kasteelterreinen en buitenplaatsen. Wilt u erop uit trekken of bent u benieuwd naar meer verhalen? Bezoek onze website: dagvanhetkasteel.nl

UITGEVER
Deze krant is een uitgave van de:
Nederlandse Kastelenstichting
Klooster O.L.V. ter Eem
Daam Fockemalaan 22
3818 KG Amersfoort
info@kastelen.nl
www.kastelen.nl
www.dagvanhetkasteel.nl

REDACTIE
Heidi van Limburg Stirum, Janneke van Dijk en Lysbet Haverkamp
Contact met de redactie kan via info@kastelen.nl

Team Dag van het Kasteel 2021
Heidi van Limburg Stirum, Janneke van Dijk, Freek Minderman, Martien Verdenius, Alice Duiven, Nils van Beek, Georgette van de Water, Ben Olde Meierink, Fred Vogelzang, Barbara Joustra en Anne de Jong.

ONTWERP EN OPMAAK
Frank de Wit, Zwolle

DRUK
Hoekstra Krantendruk, Emmeloord

Copyright/ Disclaimer
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Deze krant is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Toch is het mogelijk dat informatie in deze krant onvolledig of onjuist is. De uitgever aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor eventueel geleden schade dooronjuistheden in dit blad.

Deze krant is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld.
Fonds voor Cultuurparticipatie, het fonds ondersteunt initiatieven die meedoen aan cultuur stimuleren
BankGiro Loterij
Overijsselse Kastelenstichting

WAT? WATER!

DAG VAN HET KASTEEL 2021

TWEEDE PINKSTERDAG · 24 MEI 2021

OP DEZE LANDELIJKE DAG STAAN KASTELEN EN BUITENPLAATSEN IN DE SPOTLIGHTS. KOM MEER TE WETEN OVER DE ROL VAN WATER OP DEZE PLEKKEN. LEES DE VERHALEN OP **DAGVANHETKASTEEL.NL/DVHK-DIGITAAL** OF MAAK EEN WANDELING OP LOCATIE MET DE 'SPACETIME LAYERS APP'. GA NAAR **DAGVANHETKASTEEL.NL/WATERWANDELINGEN** OM EEN WANDELING BIJ JOU IN DE BUURT TE ZOEKEN.

SCAN DE QR CODE OM DE EERSTE WATERWANDELING ALVAST TE BEKIJKEN:

DAG VAN HET KASTEEL IS EEN INITIATIEF VAN DE NEDERLANDSE KASTELENSTICHTING EN WORDT MEDE MOGELIJK GEMAAKT MET STEUN VAN FONDS VOOR CULTUURPARTICIPATIE, HET FONDS ONDERSTEUNT INITIATIEVEN DIE MEEDOEN AAN CULTUUR STIMULEREN, DE BANKGIRO LOTERIJ EN DE OVERIJSSELSE KASTELENSTICHTING.

NEDERLANDSE KASTELENSTICHTING · ICOMOS · FONDS VOOR CULTUURPARTICIPATIE · BankGiroLoterij · Spacetime LAYERS · OVERIJSSELSE KASTELENstichting